

о. Олег Чупа



У їхніх відносин тривала історія... Почалось усе ще в часи Ісуса, який незадовго до смерті постав перед двома правителями найвищої ланки — Іродом Агрипою і Пилатом. У палатах першого Христос мовчав, хоча Ірод багато про що Його запитував, навіть очікував побачити якесь чудо. Закінчилось усе насмішками і приниженнями в бік Христа (пор. Лк. 23, 8-11). У преторії Пилата Ісус теж не був багатослівним, на що Пилат дорікнув Йому, мовляв: «У моїй владі твоя доля. Можу відпустити тебе. Тільки не мовчи. Скажи щось у своє виправдання. Попроси про милість». Але Господь не попросив про помилування, Він знав, що Пилат розуміє, де наклеп, а де невинуватість, Він знав, що Пилат не в змозі здолати страх перед втратою політичної честі.

Втім під час цієї розмови Ісус встановив важливий принцип відносин між Церквою (небесною спільнотою) і полісом (земною спільнотою), яким опісля керувались багато Його учнів: з повагою до влади промовити до неї Божу правду, навіть якщо це завдасть тобі втрати (чи то матеріальної, чи то в честі, чи взагалі коштуватиме життя). Божа істина до Пилата в цей день звучала так: «Не мав би ти надо мною ніякої влади, якби тобі не було дано згори. Через те на отому, хто мене тобі видав, більший гріх» (Йо. 19, 11). Євангелист Йоан свідчить, що Христові слова справили враження на Пилата, який від цього моменту шукав нагоди, як би відпустити Ісуса.

Відомо, що в короткому часі правитель віддав Христа на смерть і «вмив руки», заспокоївши своє сумління, потривожене відповіддю Ісуса. Фінал цієї трагічної сторінки в суді людини над Богом ставить складне питання: який сенс Церкві (мається на увазі кожна віруюча людина) проголошувати світові Божу істину, якщо світ лиш частково прислуховується до неї, або ж викривлює її на власну користь, чи просто ігнорує?

У 410 р. відбулась подія, що сколихнула цивілізований світ, і спонукала багатьох до розмов про настання кінця світу: давньогерманське плем'я візиготів зруйнувало Рим, столицю Західної Римської імперії. Територія Риму і довколишніх земель сповнилась руїни, вбивств, грабежів, пожеж і страждань. Заспокоїти дух тодішніх християн взявся зрілий у літах єпископ Гіпону, що в Північній Африці, св. Августин.

У своїй книзі «Місто Боже» він дає відповіді на питання, які тоді ставили собі люди, що перебували у вирі цих історичних подій, та відповідає на закиди тих, які падіння Риму приписували тому факту, що римляни стали християнами і зреклись своїх древніх богів. Звідки взялось лихоліття, пов'язане з нашествям візиготів і падінням Риму? — запитує св. Августин. «Усе це породив звичай війни», — відразу ж відповідає він. Втім єпископ Гіпону не збирається у своєму творі занадто довго зупинитись на болючому досвіді, яким усі й так були ситі на той час. Він пропонує сучасникам поглянути на зміни в звичаях варварського племені, багато з представників якого на момент нападу на Рим вже були християнами-аріанами, а також на зміни в звичаях римського суспільства, які стались завдяки його християнізації.

Св. Августин твердить, що ці трагічні події засвідчили, що в дні війни християнські храми стали безпечним місцем для врятування життя. Якщо у Римській імперії за храмом було закріплено «право на втечу» (ius asyli), тобто звідти ніхто не міг тебе силою забрати, навіть якщо ти законно підпадав під покарання, тоді чому варвари пошанували цей звичай? Єпископ Гіпону розповідає, що варвари самостійно визначили просторі базиліки, де кожен мав право на захист, «де нікого не вбивали, звідки нікого не брали в полон, куди співчутливі ворог приводили багатьох для звільнення, звідки навіть найжорстокіші з них нікого не забирали в полон». Далі св. Августин робить висновок: «Усе це слід приписати імені Христа, все це слід приписати християнській епосі». Бог поволі цілеспрямовано змінює жорстокі, спраглі крові душі. Очевидно, що зміна жорстоких звичаїв полісу, підтримуваних багатьма людьми, займає ще більше часу. Тому на короткому відрізку історії не завжди вдається прослідкувати успішність проповіді Божої істину світу.

Майже в той сам час, як св. Августин оспівував «право на втечу», яким користувались християнські храми, у Східній Римській імперії вирішили його скасувати, вважаючи, що воно перешкоджало переслідувати політичних опонентів та інших неугодних, які так рятували своє життя від недоброзичливців. Натхненником цієї ідеї був очільник імператорського двору Євтропій, «сірий кардинал» візантійської політики, який всіляко намагався обмежувати автономність Церкви... Проте невдовзі ситуація діаметрально змінилась. Суботнього ранку Євтропія знайшли переляканим у Соборі Святої Софії у Константинополі. Він проник до основної святині столиці в надії на порятунок від розплати, яка чекала на нього за якісь проступки перед імператором Аркадієм. Св. Іван

Золотоустий, тодішній архієпископ Константинополя, дозволив Євтропію залишитись у соборі, а переслідувачів переконав покинути храм. Наступного дня, у неділю, на Святій Літургії, в присутності багатьох вірних Золотоуст розкритикував дволику політику Євтропія, який як утікач теж присутній був на цьому богослужінні.

Гостра проповідь архієпископа наштовхнулася на критику з боку деяких вірян, які вважали, що не варто ганити людину, яка просить про захист. Втім св. Іван Золотоуст і не збирався принижувати Євтропія, чи в якийсь інший спосіб користатись з його відчайдушного становища. Опісля, наскільки це було можливо, архієпископ клопотав перед імператором, щоб не карав жорстоко Євтропія. Пастирська діяльність Золотоуста, подібно як й інших великих світочів Церкви, спиралась на принцип, що Церква забезпечує *ius asyli*, тобто право на захист, для людини, але не для гріха чи тих звичаїв полісу, що йдуть у розріз із Божим законом.

Кожен віруючий, хто притримувався чи притримується такої позиції, опиняється на вістрі лева, з одного боку відкинений тими, кому намагається донести Божу істину в конкретних обставинах, а з іншого боку, неприйнятий тими, хто не розуміє, чому він виступає на захист людей, які в очах загалу цього не вартують. Відповідно до звичаїв полісу, в таких ситуаціях вартувало б обрати якусь гнучкішу лінію, щоб не дратувати, ні одних, ні інших, щоб подбати про свою честь перед сучасниками та історією. Однак світочі віри найменше журились про це. Найбільше про що вони дбали, це про перемогу Божої правди, про збереження гідності кожної людини, до якої мали стосунок, про викорінення зла зі звичаїв полісу. Справедливу оцінку своїй твердій позиції вони отримували далеко не за життя. І в цьому немає дивини, адже переображення звичаїв полісу — це тривалий шлях, яким не втомлювались йти багато щирих християн. Цим шляхом не слід втомлюватись йти і нам, сучасним християнам, котрі прийшли на зміну попереднім поколінням.

о. Олег ЧУПА, Церква і переображення звичаїв полісу. Вістря відносин // СЛОВО №4 (84), грудень-лютий 2020-2021